

הרב ישראל מאיר בוגרד
מודיעין עילית

גרסת הספרי בחוטי תכלת, בפ' שלח ובפ' כי תצא

בנושא כמה חוטי תכלת צריך ליתן בציצית דנו הרבה בדעות הראשונים והגר"א ז"ל, והיות שמקור הדין לכאורה מבואר בספרי נבוא לברר הגרסא העיקרית בספרי.¹

הגרסא לפנינו בפרשת כי תצא:

'גדילים תעשה לך', למה נאמר? לפי שנאמר 'ועשו להם ציצית' שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו? תלמוד לומר 'גדילים' – כמה גדילים נעשית, אין פחות משלשה חוטים – כדברי בית הלל. ובית שמאי אומר[ים]: מארבעה חוטים של תכלת וארבעה חוטים של לבן, של ארבע ארבע אצבעות. והלכה כדברי בית שמאי. במה דברים אמורים? בתחילה, אבל בשייריה ובגרדומיה כל שהוא.

ובפרשת שלח הגרסא לפנינו:

'ועשו להם ציצית' – שומע אני עושה חוט בפני עצמו? תלמוד לומר: 'גדילים'; מכמה גדילים אתה עושה, אין פחות משלשה – דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: שלשה של צמר ורביעית של תכלת. והלכה כבית שמאי. במה דברים אמורים? בתחילתו, אבל שייריה וגרדומיה כל שהוא.

ויש הרבה שינויים בין דברי הספרי בשני המקומות (עיין בנספח להלן), והעיקריים הם שלשה:

- א. בפרשת כי תצא כתוב שלבית הלל ג' ולבית שמאי ד', ובפרשת שלח להפך.
- ב. בפרשת כי תצא מפורש שיעור אורך החוטים (לב"ש), ובפרשת שלח ליתא.
- ג. בפרשת כי תצא לבית שמאי ארבעה לבן וארבעה תכלת, ובפרשת שלח (לב"ה) שלשה של צמר (לבן) ורביעית של תכלת.

¹ אין במאמר זה דיון בדעות הראשונים עצמם אלא בכירור נוסח הספרי שלפניהם.

נדון תחילה בשינוי השלישי, במנין חוטי התכלת (לבית שמאי לגרסת פרשת כי תצא והתלמוד בבלי).

ראשית, נראה שבספרי שלפני הראשונים ז"ל בפרשת כי תצא היה כתוב כמו לפנינו (ד' לבן וד' תכלת). בילקוט שמעוני בפרשת כי תצא העתיק כל הנוסח כמו שהוא לפנינו (ד' ד') וכ"כ תוס' (מנחות מא ע"א; בכורות לט ע"ב) שבספרי פרשת כי תצא כתוב ד' לבן ד' תכלת, וכ"כ ראשונים נוספים, וכן במחזור ויטרי (בדפוס עמ' 633) העתיק מספרי בלשון הזה: "ולפי שנאמר 'ועשו להם ציצית' שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ויכרוך עליו אחד, תלמוד לומר 'גדילים'. וכמה גדילים נעשית? אין גדיל פחות משנים – דברי בית הלל; בית שמאי אומר: מארבעה חוטין, גדיל שניים גדילים ארבעה. והלכה כבית שמאי", ולפי כל השינויים נראה שהעתיק מספרי פרשת כי תצא והשמיט תכלת שאינו נוגע למעשה והוסף "גדיל – שניים, גדילים – ארבעה" מהגמרא, כדי לפרש (ומה שכתב לבית הלל שנים ט"ס הוא וצ"ל שלשה²), ואם כן נראה שגרסתו בפרשת כי תצא ארבעה של צמר וארבעה של תכלת. וכן בפירוש רבינו הלל בפרשת כי תצא גם כן נראה שגרס ד' ד' (ד' לבן וד' תכלת, אך אולי גרס בלי פירוט כלל כדלקמן). ולא מצאנו לאחד (מהראשונים) שכתב שבפרשת כי תצא גרסינן ג' לבן וא' תכלת.

שנית, נראה שבספרי שלפני הראשונים ז"ל בפרשת שלח היה כתוב כמו לפנינו (שלשה של צמר ורביעית של תכלת). בילקוט שמעוני בפרשת שלח העתיק כל הנוסח כמו שהוא לפנינו (אלא שבדפוסים בילקוט כתבו שלשה של צמר וארבעה של תכלת, במקום ורביעית ובנדמ"ח עפ"י כת"י תוקן). וכן בספר לקח טוב (לר' טוביה ב"ר אלעזר משנת ד' תת"ס) בפרשת שלח העתיק מהספרי (בלי לציין שמו, כדרכו) "שלשה של צמר וארבעה של תכלת" (גם כאן נפל השיבוש הנ"ל). גם בפירוש רבינו הלל (למרות שבכי תצא לכאורה גרס ד' ד', עיין לעיל) בפרשת שלח גרס ג' של צמר ורביעית של תכלת.

ובספר העיטור (ע ע"ב) העתיק מה שאמרו בגמ' מנחות לט ע"א: "אמר רב נפסק חוט מעיקרה פסול. [פירש העיטור] נפסק חוט א' מעיקר הטלית ולא

² ואולי הוא שיבוש מ"גרסת" התוס' (וסמ"ג) דלקמן.

נשתייר ממנו כלום. איתביה מהאי גירסא בספרי, מכמה גדילים נעשית אין פחות משלשה כדברי בית הלל, בית שמאי אומרים ד' של צמר וד' של תכלת והלכה כדברי ב"ש. במה דברים אמורים בתחילתו...", ולכאורה העתיק מפר' שלח שלא כתב של ד' ד' אצבעות, וגם שכתב "צמר" ולא "לבן", וצ"ע (ומלשונו משמע שיש גרסאות שונות בספרי, וצ"ע).

ובתוס' (מא ע"ב) כתבו שבספרי פרשת כי תצא הגירסא ד' לבן וד' תכלת, ולכאורה משמע מדבריהם שבפרשת שלח לא היה כתוב אצלם כן. ובתוס' לח ע"א ציטטו מספרי פרשת שלח ופרשת כי תצא והפסיקו הציטוט אחרי בית הלל, ואולי זה משום שעד שם הם שויים. ובהמשך דבריהם כתבו דמשמע בספרי דחוט א' תכלת סגי, ולכאורה קשה דהלא מפורש בספרי לגרסתם ד' של תכלת וד' של לבן, אלא על כרחך שבגרסתם בפרשת שלח לא כתוב ד' תכלת (אלא סתם בלי פירוט).³ ובתוס' מנחות מא ע"ב, אחר שדנו בדעת בית הלל כתבו: "אבל בספרי אית דאמרי שנים של לבן ואחד של תכלת", ולכאורה רצו לומר דלגרסא בספרי בפרשת שלח לב"ש ג' לבן ורביעית תכלת על כרחך לב"ה ג' לבן וא' תכלת. והגר"א א"ח סי' י"ב כתב על דברי התוס' אלו, שאינו בספרי אלא שהם פירשו כן בספרי, ע"ש). ומכל מקום לא הביאו תוס' בפירוט שבספרי פרשת שלח כתוב ג' לבן ורביעית תכלת, אולי משום שסברו שהוא שיבוש (א"נ על כרחך בספריהם בפ' שלח לא היה כתוב לא כך ולא כך וכגירסא דלקמן ורבינו הלל).

אחר כתבי העירוני שנראה שגם בפרשת שלח גרסו התוס' ארבעה וארבעה, והעתיקו את לשון הספרי פר' שלח בתוס' מא ע"ב ד"ה בית שמאי אומרים [הראשון], והעד על זה שכתבו ד' של צמר שזה כתוב דווקא בגרסת הספרי פר' שלח, ואילו בד"ה הבא (בית שמאי אומרים [השני]) העתיקו את הספרי פר' כי תצא ושם כתבו ד' של לבן, ומה שהביאו שם דווקא מפרשת כי תצא לפי שרק שם היתה הגרסה של ארבע ארבע אצבעות ודו"ק היטב.

גם בפירוט על הספרי לאחד מהראשונים (הנקרא פי' הראב"ד; יצא לאור תשס"ט) בפרשת שלח כתב בפירוטו שצריך ב' לבן וב' תכלת ודין גרדומין על פי

³ אלא שאפשר שאין כוונת תוס' להוכיח מהספרי רק על צורת הדרשה ולא שלמעשה סגי בחוט א' של תכלת, וכן פירשו כמה אחרונים, אבל בב"י (סי' י"א) לא נראה כן.

זה. ושמע מינה שלא גרס שם ג' לבן ורביעית תכלת. וכן נראה שהיה בגרסת חכמי לונל ששאלו את הרמב"ם על מה שכתב שא"צ שזירה מכך שבספרי כתוב שצריך, ועל מה שכתב שתכלת הוא אחד מתוך שמונה – " והיאך איפשר? אלא השנים תכלת והששה לבן". ועל זה לא ציינו שכן הוא בספרי (שם בפ' שלח ששם מבואר שצריך שזירה), ושמע מינה שלא היה בגרסתם בפרשת שלח פירוט כמה חוטים, ולפחות לא היה כתוב ד' לבן וד' תכלת שהוא להפך מדעתם. עד כאן הבאנו שבספרי בפ' שלח לא היתה הגרסא לראשונים ב' לבן וב' תכלת אלא ג' לבן ורביעית תכלת כמו לפנינו (או שלא היה כלל פירוט כמה לבן וכמה תכלת), וכן כתב ריא"ז הלכות ציצית (עמ' רכ"ג) שכן מבואר בספרי (ולא ציין באיזו פרשה).

במרדכי (רמז תתק"מ לפני ההגהה השניה) העתיק מספרי בפרשת שלח: "מה תכלת טווי ושזור אף לבן כן. ומה תכלת שני חוטין כפולין והם ארבעה אף לבן כן". והדין הראשון הוא בספרי בפרשת שלח לפנינו (קטע אחרי מה שהובא לעיל בתחילת המאמר) וכן הביאוהו הרבה ראשונים (תוס' ותוס' הרא"ש נדה סא ע"ב, ראב"ד והגמ"י הל' ציצית פ"א, רי"ד בתשובה צ"ח, חכמי לונל ועוד) אבל המשך דבריו לא הובא בשאר ראשונים וודאי אינו מקורי שהרי האמוראים והראשונים דנו איך נותנים תכלת – אם ד' שהן ח' או ח' שהן ט"ז או בענין אחר (מב ע"א וכדלקמן), ועל כרחך לא היה כן בגרסתם (ואולי הוא שכתוב עפ"י הספרי שהביאו תוס' מפ' כי תצא, וגם לגבי הרישא "אף לבן כן" הגרסא במקור "אף לבן טווי ושזור" ושינהו משום סיפא).

הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ו) כתב שרק חוט אחד (מתוך שמונה) תכלת, והשיגו הראב"ד: "טעות הוא זה, אלא השנים של תכלת והששה לבנים" (ואולי גרס כן בספרי). ובספר שלפני הכס"מ היה כתוב בהשגת הראב"ד: "אלא השנים של תכלת והשנים לבנים", וכתב על זה בכס"מ: "וכדבריו כתבו התוס", וכתב בביאור דברי הרמב"ם: "וטעמו של רבינו מדכתיב פתיל תכלת, פתיל חד משמע. וכן כתב בתשובה לחכמי לונל, והכי משמע בספרי". ובספר פתיל תכלת (לאדמו"ר מראדזין) נתקשה היכן ראה הכס"מ בספרי ראייה לרמב"ם שאחד מתוך

שמונה ולא כראב"ד וחכמי לוניל שאחד מתוך ד' (שניים מתוך שמונה),⁴ אבל האמת כנ"ל שהכס"מ גרס בדעת הראב"ד כדעת התוס' (וכן סבר כנראה בדעת חכמי לוניל שלא ראה שאלתם רק תשובת הרמב"ם שהועתקה במגדל עז), ועל זה אמר שבספרי – כלומר בגרסא שבפרשת שלח – משמע כרמב"ם, וכתב זאת על פי תוס' הנ"ל.

ובב"י (סי י"א) כתב כדבריו בכס"מ וביארם, שכתב אחרי שהעתיק תשובת הרמב"ם "והתוס' כתבו בריש התכלת שבספרי משמע הכי דפתיל תכלת חד חוט, אלא שהם סוברים דפליג אתלמודא דידן".

הגר"א (או"ח י"ב בליקוט) נתקשה בלשון הספרי (בפ' כי תצא שהובא בתוס') שלב"ה ג' ולב"ש ד' וד' הרי שמונה, והלשון קשה שב"ה דיברו רק על לבן ולא פירשו כמה חוטי תכלת מתוכם או בנוסף, ורק ב"ש פירשו, ונדחק שם וכתב לפרש דב"ה שאמרו ג' – רוצה לומר ג' (חצאים) מכל מין מלבן ומתכלת (וכמו בית שמאי שדיברו גם על הלבן וגם על התכלת), אבל זה לא כדעת התוס' ושאר הראשונים (בניגוד לרמב"ם) שאי אפשר לצבוע חצי חוט, ושארם הראשונים שבגרדומין צריך שיישאר שני חוטין שלמין, כלומר שדין הוא שני חוטי לבן ושני תכלת ולא ד' חצאים לבן וכן תכלת,⁵ וגם בעינינו לא היה מקובל כנראה ולכן שוב הגיה בספרי פרשת כי תצא שצריך לומר ג' לבן ורביעית תכלת כמו בפ' שלח (ושם הגיה להוסיף שיעור אורך החוטין – עיין בסמוך). וכן בפירושו על הזוהר (פנחס, רכח ע"ב) כתב על דעת הראב"ד (ג' לבן ורביעית תכלת) שכן הוא בספרי שלנו (ר"ל שלא כמו שהביאו הראשונים, שהוא לא ראה ראשון שהעתיק מהספרי ג' לבן וא' תכלת, ועיין למעלה).⁶

⁴ והוא עצמו בספרו פתיל תכלת שם לא ראה ולא ידע דברי הספרי בפ' כי תצא רק בפ' שלח ופסק כן (שחוט א', וכרמב"ם), לפי שכן הוא בעץ חיים.

⁵ אבל מכל מקום יש מאן דאמר בגמ' מב' ע"א שצריך ח' שהן ט"ז, והוא על כרחך סבירא ליה שדין הוא ד' לבן וד' תכלת אלא דסבר שחצי לא נספר.

⁶ ובביאור הגר"א באו"ח שם נראה, שראה שבספרי פ' שלח כתוב לא כמו בפרשת כי תצא, ע"ש, אבל לא חשב להגיה. ואולי כי לא ראה אז את הספרי (שראה רק הדפוס שנדפס בשנת תקמ"ט) וראה רק העתקתו בליקוט ששם הוא משובש בדפוסים כנ"ל.

ואם כן, הגרסא העיקרית בספרי היא שאין כתוב כלל פירוט כמה לבן וכמה תכלת רק 'ג' דברי ב"ה ב"ש אומרים ד" וכו' שהועתק (הספרי) בבבלי (מנחות מא ע"ב ובכורות לט ע"ב) ובמסכת ציצית, וכנזכר לעיל שכן נראה בראשונים נוספים.

ונראה שרבינו הלל גרס בפרשת כי תצא: "כמה גדילים נעשים אין פחות משלשה חוטים, כדברי בית הלל. ובית שמאי אומרים מארבעה (חוטים של תכלת) וארבעה (חוטים של לבן) [שב"ש אומרים] של ד' ד' אצבעות. ולפי שראה הסופר "ב"ש אומרים ארבעה וארבעה" סבר דר"ל ד' תכלת וד' לבן, והוסיף את שהסגרנו בסוגרים עגולים. וכעין זה בבבלי (מנחות מא ע"א): "בית שמאי אומרים ארבעה ובית הלל אומרים שלשה [וכמה תהא משולשת בית שמאי אומרים ארבע ובית הלל אומרים שלש] ושלש שבית הלל אומרים..." (רק ששם מתפרש בעניין אחר מפני ההוספה "וכמה תהא משולשת...").

עד כאן נתבאר שיש סתירה בגרסת הספרי בין פרשת שלח לפרשת כי תצא והעיקר שלא נתפרש כלל (בשניהם) כמה חוטי תכלת וכמה לבן.

החילוף השני – כמו לפנינו כן הוא בכל כחה"י (עיין בנספח) ובילקוט שמעוני גם בפ' כי תצא וגם בפ' שלח, וכן בלקח טוב פ' שלח העתיק כלפנינו שם. וכן בספר העיטור (ע"ב) העתיק מהספרי בדילוג שורה זו.

ולמבואר למעלה מובן טעם השיבוש, למה בפרשת שלח דילג הסופר על "של ארבע ארבע אצבעות" ודו"ק (וגם אפשר שלפי שהחליף בית שמאי ובית הלל במנין החוטים – אם אינו טעות, עיין לקמן – ובפולגתא על אורך החוטין לא החליף לא אתיא ליה, ודעת ב"ה שאורך החוטין ג' אצבעות לא נזכר לא בפרשת שלח ולא בפרשת כי תצא).

והרא"ש הביא ראייה למה שאמר רבינו תם כי מה שאמרו "כמה תהא משולשת (משולשת) ד'..." קאי אגדיל לחודיה ולא על הפתיל או על הכל יחד, ממה ששיעור אורך החוטין ("כמה תהא משולשת") לא נזכר בספרי (בפרשת שלח) בפסוק "ועשו להם ציצית" אלא (בפרשת כי תצא) בפסוק "גדילים תעשה לך",

וזו כנראה כוונת תוס' חיצונית בבכורות לט ע"ב שכתבו שיש לו ראייה מספרי לרבינו תם (הנ"ל), והוא תימה שכלל העניין מקביל בשתי המקומות בשינויים (קלים). ועוד שמשבשתא היא כנ"ל, וע"כ משבשתא, שהמשך "במה דברים אמורים בתחילתו אבל שייריה וגרדומיה כל שהוא" שהולך על שיעור אורך החוטים, מובא בספרי גם בפרשת שלח (ואולי לא היה בגרסתם).

אם כן, נתבאר כאן לגבי החילוף במנין חוטי תכלת לב"ש ששני הנוסחאות אינם מקוריים, ולגבי החילוף בשיעור אורך החוטים שבטעות נשמט בפרשת שלח (וכן הגיה שם הגר"א).

ולגבי החילוף השלישי, אם ב"ש ד' וב"ה ג' (כבבלי) או להפך – לכאורה בספרי שלח הוא ט"ס וכן יש בכתי"י של ספרי שלח (עייין בנספח) וכן העתיקו בילקוט ובלקח טוב (בפרשת שלח) וכן העתיקו התוס' (מספרי בפרשת שלח).

ובגמרא במנחות מא ע"ב: "תנו רבנן כמה חוטים הוא נותן? בש"א ד' ובה"א ג'. וכמה תהא משולשת? בש"א ד' ובה"א ג'... אמר רב הונא ד' בתוך ד' ומשולשת ד' ורב יהודה אמר ג' בתוך ג' ומשולשת ג' אמר רב פפא הלכתא ד' בתוך ג' ומשולשת ד'".

ולכאורה יל"ע למה נחלקו כמי לפסוק ובכל מקום ב"ש במקום ב"ה אינה משנה, ונראה שרב הונא ורבי יהודה נחלקו בגירסא אם ב"ה ג' וב"ש ד' (כמו שמובא בבבלי וכספרי פ' כי תצא) או להפך (וכספרי לפנינו פ' שלח) ולכן לא אמרו הלכה כב"ה או הלכה כב"ש (ובספרי נוסף עפ"י הגמרא כנראה "והלכה כבית שמאי", אבל אולי קאי על האורך).⁷ ורב פפא הכריע מספק להחמיר

⁷ אבל נראה שאמרו כן (הלכה ד' או ג', ולא: הלכה כבית הלל או כבית שמאי) מפני שבאו לומר שב"ש וב"ה נחלקו גם כמה ירחיק משפת הבגד (בתוך), שזה לא נתפרש בברייתא אבל זו כוונת הברייתא שהביאו בגמרא שם: "אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא כל שהו, וכבר עלו זקני ב"ש וב"ה... ואמרו ציצית א"ל שיעור", ר"ל אע"פ שנחלקו ב"ש וב"ה בשיעור אורך החוטים, הכל מודים שצריך להיות יוצא כל שהוא משפת הבגד ולכן נחלקו לשיטתם בתוך כמה אצבעות יכניס החוטים.

כשניהם כדרכו בכל מקום (ולמרות שסתרי אהדדי, עיין בהערה כאן). וכן בבבא בתרא עד ע"א במעשה דרבה בר בר חנה משמע שלא הוכרעה עדיין ההלכה. ומשמע דס"ל לרב פפא דאף למ"ד ג' אם עשה ד' לא הפסיד, וכן נראה בלשון הספרי "אין פחות משלשה... מארבעה"⁸. וכן נהגו גם אמוראים שלפניו (בדף מב ע"א כמה אפשרויות וכולם נהגו ד' ע"ש), וכן סתמו בגמרא (מ ע"ב) "כאן בטלית בת ארבעה חוטיין כאן בטלית בת שמונה חוטיין", וכן סתמא בגמ' (מנחות לט ע"ב יבמות ה ע"ב) "למניינא הוא דאתא: גדיל – שנים, גדילים – ארבעה".

כנראה מחלוקת ב"ש וב"ה אם "גדילים תעשה לך" קאי רק על לבן (אבל תכלת אין צריך גדיל וסגי בחוט אחד) או על הכל. ובספרי פרשת כי תצא: "דבר אחר: 'גדילים תעשה לך' זה לבן, אין לי אלא לבן תכלת מניין? תלמוד לומר 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת'" (ובביה"ל ריש סימן ט' ר"ל שגדילים קאי רק על תכלת, ולא משמע כן).

ומתני' (מנחות לח ע"א) "הלבן אינו מעכב את התכלת", שבפשוטו ר"ל אין לו לבן מטיל תכלת (וכמו שפירשו במסכת ציצית, וכן הוא במחזור ויטרי [בדפוס עמ' 632] וכמו שאר אין מעכבין דמתניתין, וכן פירשו הרמב"ם והרוקח (סי' שסא) רישא "התכלת אינו מעכב את הלבן" ועיין בגמ'), אם אין נותן תכלת במקום לבן (או שאינו עולה לו משום לבן) הכי פירושה: לבית שמאי נותן שנים של תכלת ועושם גדיל (קשרים וחוליות), ולב"ה נותן חוט אחד של תכלת ואינו גדיל שא"צ גדיל רק בלבן. כנ"ל.

מנחות מב ע"א: "רב אחא בר יעקב רמי ארבע ועיף להו מיעף ומעיל להו בגלימא ואביק להו מיבק. קסבר בענין תמניא בגלימא כי היכא דבעינן במקום פתיל (— כן גירסת כתי"מ ורבינו גרשם ועוד, ולפנינו: "כי היכא דלהוי גדיל גדילים במקום פתיל", וגירסת הערוך [ערך גדל] "בעינן גדיל גדילים בגלימא"). רב ירמיה מדפתי רמי תמניא דאינהו שיתסר ולא אביק להו. מר בריה דרבינא

⁸ ויש לומר שב"ש עצמם אמרו ד' לא בתור ודאי דאורייתא, ולכן אמרו שסדין בציצית פטור שהחוט הנוסף הוא כלאים, ודר"ק.

עביד כדידן". הנה רב ירמיה ודאי ס"ל כבית שמאי (שצריך ד') וס"ל ד' של לבן וד' של תכלת הרי ח', שחוט כפול לא נחשב לשנים ולכן צריך שמונה שלמים שהם ט"ז, וכן רב אחא בר יעקב סבר דבעינן מדינא שמונה ס"ל כנ"ל. וזה על כרחך כגרסת הספרי בפ' כי תצא (כדעת תוס'), שלא מסתבר שחולקים על כל התנאים שאמרו ג' או ד' וס"ל דמדינא שמונה. והנושא אם מר בריה דרבינא דעביד כדידן⁹ ס"ל נמי כוותיה ופליג רק שד' כפולים סגי, או להמציא מחלוקת חדשה אם תכלת ולבן שווים או לא. ובפרט לגרסת רבינו גרשם הנ"ל דמשמע דכו"ע מודו דבעינן תמניא. ולזה כיוונו רש"י ותוס' בריש הפרק שכתב רש"י מצווה ליתן ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת כדמפרש לקמן. ותוס' שם כתבו דבש"ס דילן מבואר שצריך ב' תכלת ע"ש. ולזה כיוון הגר"א (או"ח י"ב בליקוט) שכתב על דעת תוס' שב' לבן וב' תכלת וכ"מ כל הסוגיא. וכן נראה בגמ' לעיל מ' ע"ב: "כאן בטלית בת ד' כאן בטלית בת ח'" – משמע שהיו מנהגים שונים: היו שנהגו בארבעה חוטים (כדידן) והיו שנהגו בשמונה (כרב ירמיה) וכנ"ל (שמי שנהג בשמונה ע"כ ס"ל שצריך ב' שהן ד' לבן וד' שהן ד' תכלת), ואם לא היה מנהג בשמונה למה נקטו בת ח'? על כרחך משום שפחות מזה לא סגי להעביר לטלית אחרת. ג"כ שמע מינה כנ"ל שצריך ד' חוטי תכלת (והרמב"ם באמת השמיט כאן בטלית בת שמונה).¹⁰

מסקנא דמילתא: א. בספרי אין מקור למנין חוטי התכלת. ב. דבר זה הוא מחלוקת ב"ש וב"ה, ולמעשה נהגו כב"ש (ב' לבן וב' תכלת) שהוא שפיר דמי לכולי עלמא.

⁹ ואולי כדידן ר"ל שלא היה לו כבר תכלת (אע"ג דבשני דר' אחאי עדיין איתרמי להו תכלתא).

¹⁰ ונוסיף הערה כי 'מקור' נוסף שתכלת שני חוטים יש בפיוט של יניי (משנת ד"א ת' בערך, ואולי עוד היה לו תכלת) לפרשת קרח: "התחלת מחלקתו מיחס משפחתו ומגילוה טהרתו בשתו מאשתו ולהאדים פני ציר מצווה ציצית תכלת בו בלילה האריג מאתים [וחמישים] טליות [תכלת] זורזו ולבשו ושאלו ו[לא] בושו מה יכשירו שני חוטי תכלת לכסות כולה תכ[לת] חכם לב השיבם בית מלא ספרים חייב במזוזה כשינון סדרים" (ובמדרשות [רבה-תנחומא, משלי, מדרש אגדה] כתוב בזה חוט אחד או ארבעה חוטיין ובמקור הסיפור בירושלמי בפרק חלק אין פירוט רק "טלית שכולה תכלת מהו").

נספח - נוסח הספרי שלפנינו**א. רשימת עדי הנוסח**

- קיימים כיום ארבעה כתבי יד של הספרי (אוצר עדי הנוסח של אונ' בר אילן), ונוספים עליהם דפוס ראשון והעתקות במדרשים אחרים:
- א. כת"י וטיקן (רומי) 32 משנת ד' ת"ת בערך.
 - ב. כת"י לונדון 341 משנת ד' תת"ק בערך.
 - ג. כת"י אוקספורד בודלי (119 URI 15_150), שנדפס על ספר דברים ע"י פינקלשטיין) משנת ה' נ"א.
 - ד. כת"י ברלין (איטלקי) משנת ה' ק' בערך.
 - ה. נדפס לראשונה בוינצ'יא בשנת ה' ש"ו.
 - ו. הרבה מדברי הספרי הועתקו בילקוט שמעוני (מזמן רש"י בשנת ד' ת"ת-ד' תת"ק ונדפס בשנת ה' תשס"ח עפ"י כת"י משנת ה' ס"ח).
 - ז. וכן הועתק הרבה בספר לקח טוב (פסיקתא זוטרתא לרב טוביה משנת ד' תת"ס בערך).

ב. ההבדלים בקטע הספרי הנידון

הקטע הנידון בעניין ציצית נמצא בספרי בשתי מקבילות:

1. בפרשת כי תצא

בנוסח א, ג, ה, ו הגרסא: "אין פחות משלשה חוטים דברי בית הלל בית שמאי אומרים ארבעה של תכלת וארבעה של לבן".

בנוסח ד, ז ליתא כלל.

בנוסח ב הגרסא: "אין פחות משלשה (גדילים) חוטים של תכלת וארבעה של לבן והלכה כדברי בית שמאי", וחסר מחלוקת ב"ש וב"ה, ולכאורה צ"ל כן: 'אין פחות משלשה גדילים [דברי ב"ה ובש"א ארבעה] חוטים של תכלת וארבעה של לבן'. ואין מסתבר להגיה בענין אחר. ובאופן כללי כת"י זה משובש מאד.

2. בפרשת שלח (בדברי בית שמאי)

בנוסח ה, ו: "שלשה של צמר ורביעית של תכלת" (כן הוא בנוסח ו מכת"י הנ"ל אבל בדפוסים הוא כמו נוסח ז).

בנוסח ב: "שלשה של (תכלת) צמר ורביעית של תכלת".
בנוסח ד: "שלשה של צמר וד' של תכלת" (לכאורה ד' = רביעית ולא ארבעה).
בנוסח ז: "שלשה של צמר וארבעה של תכלת", וזהו שיבוש, וצ"ל: ורביעית
במקום וארבעה (או שצ"ל ארבעה במקום שלשה ולא נראה).
בנוסח א: "של צמר וארבעה של תכלת" (חסר מילה וכן"ל ז)
בנוסח ג: "ארבעה של צמר וארבעה של תכלת".

ג. סיכום

בפרשת שלח כתוב צמר ואח"כ תכלת, ובפרשת כי תצא כתוב תכלת ואח"כ לבן.
בפרשת שלח נשתבש יותר מבפרשת כי תצא.
בנוסח א בפרשת שלח: "והלכה כדברי בית הלל" (במקום בית שמאי בכל
שאר הנוסחים).
בנוסח ה: "דברי בש"ה וב"ה אומרים..." (במקום "דברי ב"ה ובש"ה...").
בכל הנוסחים בפרשת שלח חסר ההמשך "של ארבעה ארבעה אצבעות"
(ובפרשת כי תצא ישנו), וההמשך "במה דברים אמורים בתחילתו..." שהולך על
זה ישנו שם.